

SÜHEYL Ü NEV-BAHÂR'DA BAZI DÜZELTME DENEMELERİ SOME CORRECTION ATTEMPTS IN SÜHEYL Ü NEV-BAHÂR

Hami AKMAN

*Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Yeni Türk Dili
Bilim Dalı, Van, Türkiye*

ORCID ID: 0000-0001-8787-2319

ÖZET

Süheyl ü Nev-bahâr, Hoca Mes'ud bin Ahmed ve yeğeni İzzeddin Ahmed tarafından 14. yüzyılda yazarı bilinmeyen Farsça bir eserden çevrilmiş bir mesnevidir. Eski Anadolu Türkçesi döneminin öne çıkan eserleri arasında yer alan söz konusu eser 5568 beyitten oluşmaktadır. Süheyl ü Nev-bahâr'ın bugüne kadar iki nüshasına ulaşılmıştır. Bunlardan ilki Mordtmann nüshası olarak da bilinen Berlin nüshasıdır. Diğer nüshası ise Dehri Dilçin kütüphanesinde bulunan nüshadır.

Süheyl ü Nev-Bahâr'ın üzerinde ilk bulunuşundan bu yana birçok çalışma yapılmıştır. Eser üzerine bugüne kadar birkaç kitap yazılmıştır. Bunun yanı sıra söz konusu eserle ilgili çok sayıda makale ve hatırı sayılır miktarda tez çalışmalarıyla da karşılaşılmaktadır.

Bu çalışmada Süheyl ü Nev-bahâr'la ilgili çalışmalara katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında Hoca Mes'ud bin Ahmed ve Süheyl ü Nev-bahâr, Süheyl ü Nev-bahâr'la ilgili çalışmalar hakkında ana hatlarıyla bilgi verildi. Ardından çalışmanın ana bölümünü oluşturan Süheyl ü Nev-bahâr'ın 270., 3175., 3666., 3186., 5363., 3668., 1084., 3338., 233., 354., 404., 872. ve 2629., 1804. beyitlerde yer alan kelime ve kelime grupları üzerine, başka araştırmacıların görüşleriyle mukayese edilerek yeni görüşler öne sürülüp bu beyitler yeniden anlamlandırılmaya çalışıldı. Sonuç kısmında ise bütün veriler göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapıp bazı önerilerde bulunuldu.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Hoca Mes'ud, Süheyl ü Nev-Bahâr, düzeltmeler

ABSTRACT

Süheyl ü Nev-bahâr is a masnavi translated from a Persian work whose author is unknown in the 14th century by Hoca Mes'ud bin Ahmed and his nephew Izzeddin Ahmed. The work in question, which is among the prominent works of the Old Anatolian Turkish period, consists of 5568 couplets. Two copies of Süheyl ü Nev-bahâr have been reached so far. The first of these is the Berlin copy, also known as the Mordtmann copy. The other copy is in the Dehri Dilçin library.

Many studies have been carried out on Süheyl ü Nev-Bahâr since it was first discovered. Several books have been written on the work so far. In addition to this, there are many articles and a considerable amount of dissertation studies on Süheyl ü Nev-bahâr.

In this study, it is aimed to contribute to the studies on Süheyl ü Nev-bahâr. In the introductory part of the study, the main lines of information about the studies on Hoca Mes'ud bin Ahmed and Süheyl ü Nev-bahâr, Süheyl ü Nev-bahâr were given. Then, Süheyl ü Nev-bahâr's 270., 3175., 3666., 3186., 5363., 3668., 1084., 3338., 233., 354., 404., 872. and 2629, 1804. On the words and word groups in the couplets, new views were put forward by comparing the views of other researchers and these couplets were tried to be re-interpreted. In the conclusion part, considering all the data, an evaluation was made and some suggestions were made.

Keywords: Old Anatolian Turkish, Hoca Mes'ud, Süheyl ü Nev-Bahâr, corrections.

GİRİŞ

Batı Türkçesinin ilk dönemi olan Eski Anadolu Türkçesi XIII. yüzyıl ile XV. yüzyılın ortalarına kadar sürer ve ardından yerini Osmanlı Türkçesine bırakır. Eski Anadolu Türkçesinin ilk temsilcisi genel olarak Mevlana'nın oğlu Sultan Veled kabul edilir. Daha sonra, Ahmed Fakih, Şeyyad Hamza, Yunus Emre, Âşık Paşa, Gülşehri, Kadı Burhaneddin, Erzurumlu Kadı Darir, Nesimi, Kul Mes'ud, Ahmedî, Ahmed-i Daî, Şeyhî vs. gibi önemli isimler ortaya çıkar.

Dönemin önde gelen isimlerinden birisi de XIV. yüzyılda yaşadığı bilinen Hoca Mes'ûd bin Ahmed'dir. Hoca Mes'ûd'un hayatı hakkında bildiklerimiz yok denecek kadar azdır. Onun nerede, hangi tarihte doğduğu, nerede yaşadığı ve hangi tarihte nerede öldüğü, eserlerini kime sunduğu, hangi işlerle uğraştığı hakkında bilgiler kesin ve yeterli değildir (Dilçin, 2016: 11). Hoca Mes'ûd'un bugün için bilinen *Süheyl ü Nev-Bahâr* ve *Ferheng-nâme-i Sa'di Tercümesi* adlı iki mesnevisi vardır.

Süheyl ü Nev-Bahâr aslı bilinmeyen bir Farsça eserden tercüme edilen, 5568 beyitlik bir romantik aşk mesnevisidir (Ercilasun, 2013: 443). Ancak eser basit bir tercüme değil; belki genişletilerek yapılan bir adaptasyondur (Köprülü, 2011: 363). Eserde Yemen padişahının oğlu Süheyl ile Çin hükümdarının kızı Nev-Bahâr'ın arasında geçen aşk ele alınmıştır; ancak eser, sadece bir aşk hikâyesi olmakla kalmaz; aynı zamanda çeşitli konularda nasihatler de veren bir *nasihat-nâme* özelliği taşır.

Süheyl ü Nev-Bahâr'ın Mordtmann ve Dehri Dilçin nüshası olmak üzere iki nüshası bilinmektedir. Eser, Türk edebiyatındaki diğer mesnevilerde olduğu gibi doğrudan konuya girmez; *tevhid*le başlar. Daha sonra Peygamber ve Dört Halife'den, eserin yazılış hikâyesinden bahsedilir. Hikâyeye geçiş ise *âgâz-ı dâstân* (hikâyeye başlangıç) olarak adlandırılan bölümle başlar ve bir *hatime* ve *dua* kısmı ile son bulur.

Süheyl ü Nev-Bahâr *fa'ülün fa'ülün fa'ülün fa'ül* vezniyle yazılmıştır. Eserde Arapça ve Farsça tamlamalara az sayıda yer verilmiştir. Süheyl ü Nev-Bahâr, XVI. yüzyılda yazılmış diğer aşk konusu işleyen mesneviler arasında oldukça sade bir dille yazılmış, yabancı ögelere çok az yer verilmiş bir mesnevidir. Eser, Eski Anadolu Türkçesinin bütün sesbilgisi, yapıbilgisi ve sözdizimi özelliklerini taşımaktadır. Eserin söz varlığı çok zengin olup arkaik kelime ve deyim açısından da oldukça zengindir. Hoca Mes'ûd, Türkçenin anlatım olanaklarından ve söz varlığından son derece yararlanmış. Sözcüklerin gerçek ve mecazlı anlamlarını cinas sanatları içinde büyük bir ustalıkla değerlendiren şair, çeşitli yapılarıdaki ad ve eylemleri *ikilemeler* biçiminde kullanarak anlatımı güçlendirip zenginleştirmiştir (Dilçin, 2016: 164-216). Süheyl ü Nev-Bahâr, özellikle deyim, atasözü, özlü sözler açısından da oldukça zengin bir eserdir.

Eser üzerinde özellikle Cem Dilçin'in *Süheyl ü Nev-Bahâr* adlı çalışmasını yayımlamasıyla birlikte çalışmalar da hızla artmaya başlamıştır. Bu çalışmalar arasında öne çıkanlar arasında, Semih Tezcan'ın hazırladığı *Süheyl ü Nev-Bahâr Üzerine Notlar* adlı çalışması, İbrahim Taş'ın hazırladığı *Süheyl ü Nev-Bahâr'da Eskiçil Öğeler* adlı çalışması, Ali Cin'in *Süheyl ü Nev-Bahâr (Kenzü'l-Bedâyi') İnceleme – Metin – Dizin* adlı çalışması, Özkan Cığa'nın *Süheyl ü Nev-Bahâr (Metin-Aktarma, Art Zamanlı Anlam Değişimleri, Dizin)* adlı çalışması, Zeliha Gaddar'ın *Süheyl ü Nev-Bahâr'ın Dilbilgisel Özellikleri ve Dizin* adlı çalışması ile Saadettin Özçelik'in çeşitli makaleleri sayılabilir.

Biz de bu çalışmamızla Eski Anadolu Türkçesinin bu hazine eserine katkıda bulunmayı amaçlamaktayız. Aşağıda bazı konularda esere katkı sağlayacağını düşündüğümüz görüşlerimize yer verilmiştir. Çalışmamızda kullandığımız örnek beyitlerde, Cem Dilçin'in hazırladığı *Süheyl ü Nev-Bahâr (İnceleme – Metin - Sözlük)* adlı çalışması esas alındı.

Görüşler:

1. Êt bitür-:

Helâl istegil loğma toğrulık it

Harâm etmek ile bitürmegil it (270)

“Helal lokma iste, doğruluk et; haram ekmek ile et bitirme (beslenme)!”

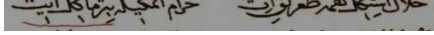
Dilçin, bu beyitte yer alan *bitür-* fiili için “1. Bitirmek, tamamlamak. 2. Bitirmek, yetiştirmek. 3. Yok etmek” (2016: s. 640) karşılıklarını vermiştir. Eser üzerinde çalışan Cin, bu kelime için *yetiştirmek* (2012: s. 466), Cığa, “1. Bitirmek, tamamlamak. 2. Yetiştirmek 3. Yok etmek” (2013: s. 543); Gaddar, “1. Bitirmek, tamamlamak, sona erdirmek; yok etmek. 2. Yetiştirmek” (2012: s. 316) karşılıklarını vermişlerdir.

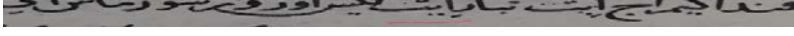
Adı geçen bütün çalışmalarda kelimeler ayrı madde başlıklarıyla ele alınmıştır. S. G. Clauson, kelimenin kökü olan *büt-* için “olmak, tamamlanmak; sonlanmak; bitirmek; başlamaya hazır olmak” (Clauson, 1972: 298b) gibi karşılıklar vermiştir. Kelime *DLT* de *büt-* “Kıpçak lehçesinde (bitki)

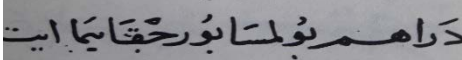
bitmek, (yavru) doğmak, (herhangi bir şey) yaratılmak” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 608) şeklinde ve anlamlarında geçmektedir.

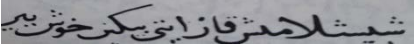
Biz burada *et* “et” ve *bitür* “bitirmek, yetiştirmek; *beslemek” kelimelerinin *et bitür*- “*beslenmek, vücudunu yetiştirmek, büyütme” şeklinde bir deyim olduğunu düşünerek sözlüklere de bir *deyim* olarak alınması, *bitür*- fiilinin karşısına da ayrıca “*beslemek, *semiz hale getirmek*” fiilinin yazılması gerektiğini düşünmekteyiz.

Bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan; *et can tutma*- “şişmanlayamamak, kilo alamamak” (Hengirmen, 2011: 258; Saraçbaşı, 2010: 448; Parlatur, 2010: 359; Aksoy, 2017: 772) *et bağla*- “şişmanlamak, semiz olmak” (Saraçbaşı, 2010: 448; Parlatur, 2010: 359; Tüs., 2011: 827), *et but tut*- “şişmanlamak” (Saraçbaşı, 2010: 449) deyimlerinin *et bitür*- deyimini hatırlattığını görmekteyiz. Yine bugün *et bitür*- deyimine yakın bir anlam taşıyan *et tut* “şişmanlamak” (Saraçbaşı, 2010: 449) deyimini de dikkat çekicidir ki bu deyim bugün Van Küresin ağzında da “*şişmanlamak, semizlenmek, etlenmek*” gibi anlamlarla rastlamaktayız.

Mısranın orijinal şekline baktığımız zaman; en sonda bizim *et bitür*- şeklinde ele aldığımız ve deyim olarak kabul ettiğimiz kelime grubunun ilk unsurunun *it* şeklinde okunması gerektiği görülmektedir. *Et* kelimesinin *it* şeklinde yazılmasına biz Kıpçak Türkçesiyle yazılmış *Gülistan Tercümesi*'nde üç yerde rastlamaktayız. Burada orijinal kullanımına bir

örnek verecek olursak; (154b) *ğanda kim aç it it tapar it tiş ururu sormas anı* “Ne zaman ki aç köpek et bulsa diş vurur (yemeğe başlar) onu, onu (nedir diye) sormaz (bile)” (Karamanlioğlu, 1989: s.153). Burada *Gülistan*

Tercümesi'nden iki örneği daha veriyoruz: (85b) ...*derāhim bolmasa borçka yime it* “...paralar(m) olmazsa borç olarak et yeme” (Karamanlioğlu, 1989: s. 84);

 (90b) *şişlemiş kaz iti bigi hoş yir* “şişlemiş kaz eti gibi hoş yer” (Karamanlioğlu, 1989: s. 89). Kıpçak Türkçesi dönemi eserlerinden *İrşadü'l- Müllük Ve's-Selâtin*'de kelime *it* şeklinde geçmektedir: ...*veger it düşse yaranı başından ābdast bozulmas* “...eğer yaranın başından et düşerse abdest bozulmaz” (Toparlı, 1992: 201). Bunlardan başka yine bahis konusu olan kelimenin Kıpçak Türkçesinde *it* şeklinde başka eserlerde de geçtiği görülmektedir (Toaprlı vd. 2007: 116b).

2. Şöyle kim āyine:

Bilürü direk eyleyüp āyine

Oturur idi şöyle kim āyina (3175).

Bu beyitte geçen *āyine* kelimesi için Dilçin, *EUTS*'yi kaynak göstererek “*korkmak, çekinmek*” karşılıklarını vermiştir (2016: s. 633). Tezcan, bu anlamların Eski Türkçede bile çok seyrek görülmesini gerekçe göstererek bu metinde (*SN*) görülmesinin mümkün olmadığını, belki *ayına* değil *āyine* “ayna” okumak gerektiğinin daha uygun olacağını ifade ederek bu beyitteki anlamının “*ayna gibi ciddi yani hiçbir duygusunu belli etmeyen*” şeklinde olmasının uygun olacağını; yine de bu beyti tam olarak anlayamadığını ifade etmiştir (1994: s. 39). Taş, Dilçin ve Tezcan'ın görüşlerini aktardıktan sonra beyti şu şekilde günümüz Türkçesine aktarmıştır: “*Kristal sırçayı destek yapıp (yani kendine ayna yapıp) (öfkeden kendine) söylenir / Korkarak öylece oturur (yani öfkesinden kendisinin bile korkacağı şekilde otururdu)*” (2009: s. 49-50). Taş, *ayın*- “korkmak” fiilinin Eski Anadolu Türkçesinin ilk dönemlerinde; dolayısıyla birçok *eskicil öğeyi* içinde barındıran *SN*'de de bulunabileceğini ifade etmiştir (2009: 49-s. 50). Özçelik, birinci dizedeki kelimeyi “ayna” olarak ikinci dizedeki kelimeyi de *ayın*- “şaşıp kalmak” anlamında kullanılmış olabileceğini ifade edip beyti şöyle aktarmıştır: “(*Kaytas*) *gözyaşlarını yüzüne direk (sütun) yapıp (sürekli ağlayıp) şaşkınlık içerisinde otururdu*” (2012: 67-68). Gaddar, *ayın*- fiiline “*korkmak, çekinmek*” (2012: s. 290) karşılıklarını vermiştir. Ciğa ise “*şaşkın olmak*” (2013: s. 525) karşılığını vermiştir. Ciğa, beyti Özçelik'in çevirisine uyarak günümüz Türkçesine aktarmıştır (2013: s. 259). Cin ise her iki kelimeye de *ayna* (2012: s. 443) anlamını vermiştir.

Biz de bu beyitte geçen her iki kelimenin *āyine* şeklinde ve *ayna* anlamında olduğunu düşünmekteyiz. Bu beyitte bahsi geçen kişi Kusta şehri şahı olan Talis'in oğlu Kaytas'tır. Kaytas, gemide Nev-Bahâr'ı görünce ona âşık olmuş ve babasından her ne pahasına olursa olsun onu kendisine Nev-Bahâr'ı gemisinde taşıyan Cühud'dan almasını istemiş. Cühud, bunun için sabahı beklemeleri gerektiğini söylemiş; böylece Kaytas kederli, uykusuz ve hiçbir şey yemez içmez bir hâlde beklemeye başlamış. İşte bu beyit Kaytas'ın bu durumunu ifade etmekte kullanılmıştır. Kaytas'ın bu durumunu göz önüne alınca beyitte onun bedensel yorgunluğunun yanında ruhsal yıkımını da dikkate almak gerekir. Burada Kaytas'ın *korku* duyması için bir sebep yoktur; ancak dalıp gitmesi, hareketiz kalması için -verdiğimiz bilgilere de bakarak- sebep vardır. Kendisi *billurdan bir direği* ayna gibi yapmış; onun karşısında da *tıpkı bir ayna gibi* donuk, hareketsiz bir hâlde oturmuştur. Burada *bilürî* şeklinde ele alınan kelimenin aslında *bilürî* şeklinde nispet i'si ile ve *billura ait, billurdan mamul* anlamında olduğunu varsaymaktayız. İkinci dizedeki kelimenin önündeki *şöyle kim* ve *eyle kim* edatları SN'de birkaç yerde daha kelime veya kelime grubu önüne gelerek *gibi, tıpkı* anlamlarında kullanılmıştır:

Er 'avrat ne kim şaruñ içinde var

Çamu geldiler eyle kim nev-bahâr (1389)

“Kadın erkek şehrin içinde kim varsa tıpkı Nev-Bahâr gibi (Nev-Bahâr da aralarında olmakla beraber) hepsi geldiler.”

Kimesneyle eylerse hışm u küsü

Be-cid şöyle turur ki kalburda su (1983)

“Bir kimseye karşı öfke duyar ve onunla küserse; (onun bu hâli) tam olarak kalburdaki su gibidir (nasıl ki kalburda su durmaz akar giderse onun öfkesi ve küslüğü de bir anlıktır, hemen geçer).”

Ulu havz ile her birisine şu

Getür şöyle kim havz tolasına şu (3712)

“Ulu (büyük) havuz ile her birisine havuz su dolacakmış gibi su getir.”

Bu beyitlerde görüleceği üzere *şöyle* ve *eyle* gibi edatlar kelime ve kelime grubu önünde *gibi* edatının işlevini görmektedir. Bu bilgilere dayanarak biz bu beyti şu şekilde günümüz Türkçesine aktarmayı uygun buluyoruz: (*Kaytas*) *billurdan direği ayna edip (onun karşısında da) tıpkı (bir) ayna gibi (hareketsiz, donuk bir şekilde) otururdu.*”

3. Yum-:

Ulular katına varup iy ata

Gerek iki vaktin yuma vü tuta (3666)

Bu beyitte geçen *yum-* fiili için Dilçin, “*uğur saymak*” (2016: s.709) karşılığını vermiştir. Cin, “*yummak, kapatmak, örtmek*” (2012: s.731) karşılıklarını; Gaddar, Dilçin’de olduğu gibi “*uğur saymak*” (2012: s.634) karşılığını vermiştir. Ciğa, söz konusu beyti şu şekilde günümüz Türkçesine aktarmıştır: “*Ey baba, büyüklerin huzuruna çıkınca bu iki vakti gözetmelisin*” (2013: s.298). Bu çeviriden anlaşılan, Ciğa, *tut-* fiili ile birlikte kelimeye “*gözetmek*” anlamını yüklemiştir. Burhan Paçacıoğlu, VII- XVI. *Yüzyıllar Arasında Türkçenin Söz Varlığı*’nda *yum-* fiilinin şu anlamlarını vermiştir: “*Yummak, kapamak; örtmek, üstünü kapamak; uğur saymak*” (2016: s.804). Paçacıoğlu’nun kelimeye verdiği üçüncü anlam “*uğur saymak*” karşısında SN (Süheyl ü Nev-Bahâr) kısaltması vardır. Buradan anlaşılan Paçacıoğlu, SN’ye dayanarak sözlüğüne kelimenin bu anlamını da almıştır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki *yum-* fiilinin *uğur saymak* anlamına herhangi bir başka eserde rastlayamadık; dolayısıyla kelimenin bize göre anlamı başka bir şey olmalıdır. Bunun için söz konusu kelimenin bizzat geçtiği beyitten anlam çıkarmak gerekir. Yukarıda verdiğimiz 3366. beyit bu anlamı tek başına vermeğe yetmez diye düşünüyor ve hemen önünde ve takip eden beyitlerle beraber okumak gerektiğini varsayıyoruz, şöyle ki:

Seni uşlu gördüm u uşlu kişi

Gerek virmeş sırrı vire başı (3664)

Eger sözümi tutasın genç ü māl

Senün hāşılun ola yohsa vebāl (3665)

*Ulular katına varup iy ata
Gerek iki vaktin yuma vü tuta (3666)*

*Şu kişi ki gözedür ola yolun
Göricek gözün ü çıkıcağ dilin (3667)*

*Vegerni kızıl dil niçe kara baş
Kurutdı vü gözlerden ağıttı yaş (3668)*

“Seni uslu (bir) kişi (olarak) görüyorum, uslu kişi baş vermeli; (ancak) sırrı vermemeli; eğer sözümü tutarsan hazine ve mal senin kazancın olur; yoksa (üstüne) vebal (olur); ey baba(m), yolunu gözeten (çıkış arayan) şu kişi (kimse) büyükler(in) huzuruna varınca şu iki vakitte (yani) gözle görünce ve dille (söz) çıkınca (birisinin sırrına erişince) (gözünü) yummalı ve (dilini de) tutmalıdır; yoksa kızıl dil nice kara baş kuruttu (kişilerin canına mal oldu) ve gözlerden yaş ağıttı (ağlattı).”

Biz söz konusu kelimeyi açıklamadan da anlaşılacağı üzere (*gözünü kapatmak, yummak görmezlikten gelmek* anlamında olduğu kanısındayız; bunun için özellikle 3667. beyitte yer alan *göz ve dil* kelimelerinin *yumulması* (görmezlikten gelinmesi) ve *tutulması* (susulması gerektiği) ipucu olarak karşımızda durmaktadır; dolayısıyla biz 3666. beyitte geçen *yum-* fiiline verilen, “*uğur saymak*” anlamının yerine *kapatmak, yummak, görmezlikten gelmek* anlamlarının verilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

4. Yanu yan-:

*Kimesne aya yanmadın hiç yanu
Yüridi gümürdenü vü söylenü (2299)*

*Çü kendüazine yanu yanu kıala
Hemîn bir ‘aşāya tayanu kıala (3186)*

*Çü düşmen kimesneye yanu yanur
Uyır bulıcağ fırsatı uyanur (3186)*

*Yavuzlık kişi hakkına şanmadum
Yalan söze uyup yanu yanmadum (5363)*

Bu beyitlerde geçen *yanu yan-* fiili için Dilçin’in verdiği anlamlar şöyledir: “*Dert yanmak, şikâyetle bulunmak*” (2016: s.702). Dilçin, *yanu yanu* tekrar grubu içinse *yana yana, acıyla*” (2016: s.702) anlamlarını vermiştir. Cin, *yanu yan-* için “*dert yanmak, şikâyetle bulunmak*” (2012: s. 715), *yanu yanu* tekrar grubu içinse “*yana yana, yanarak*” (2012: s.715) anlamlarını vermiştir. Ciğa, *yanu yan-* için “*dert yanmak, şikâyetle bulunmak*” *yanu yanu* tekrar grubu içinse “*yana yana, yanarak, acıyla*” anlamlarını vermiştir (2013: s.729). Gaddar, *yanu* için “*dert, şikâyet*” (2012: s.616) anlamlarını vermiştir; ayrıca Gaddar kelimeyi bir isim olarak ele almıştır.

Biz de yukarıdaki beyitlerden *yanu yanu* tekrar grubunun yer aldığı 3186. beyit için verilen anlamlardan *yana yana, acıyla, yanarak* ve 2299. beyitte yer alan *yanu yan-* birleşik fiil grubu için verilen *dert yanmak, şikâyetle bulunmak* anlamlarına katılıyoruz; ancak aynı anlamların 3186. ve 5363. beyitlerdeki *yanu yan-* birleşik fiilleri için geçerli olmadığı kanaatindeyiz. *Yan-* fiili *Orhon Yazıtları*’nda *yana gel-* birleşik fiil grubu kalıbında ve “*dönmek*” (Tekin, 2010: 185) anlamında kullanılmıştır: *barmış bodun ölü yitü yadağın yalağın yana kelti* “...gitmiş olan halk, öle yite, yayan yapıldak dönüp geldi” (Tekin, 2010: 32-33). Söz konusu fiil *Eski Uygur Türkçesi*’nde “1. Tehdit etmek. 2. Dönmek geri gelmek. 3. Yaymak” (Caferoğlu, 1968: 284) anlamlarındadır. KB’de “*dönmek, geri dönmek, geri tepmek; tehdit* (Eraslan vd., 1979: 519) anlamlarındadır. Yine, DLT’de “*geri dönmek; vazgeçmek*” (Ercilasun-Akkoyunlu; 2018: 948). KE’de “1. Dönmek, geri dönmek, vazgeçmek. 2. Yanmak” (Ata, 2019: 953-954) anlamlarıyla kullanılmıştır. Kelime, *Tarama Sözlüğü*’nde “*dert yanmak, şikâyetle bulunmak*” (Dilçin, 2009: 246) anlamlarıyla yer almaktadır. Kıpçak Türkçesinde bu kelime “1. Yanmak. 2. Dönmek” anlamlarıyla tanıklanmıştır (Toparlı vd., 2007: 309). Çağatay Türkçesinde, “1. Yanmak, bişmek. 2. Yanmak, dönmek, yönelmek” (Ünlü, 2013: 1227) anlamlarında kullanılmıştır. Çağdaş Türk lehçelerinden Azerbaycan Türkçesinde “*kaytv*”,

Başkurt Türkçesinde “*kaytv*”, Kazak Türkçesinde “*kaytuv, oraluv*”, Kırgız Türkçesinde “*kaytū*”, Özbek Türkçesinde “*kaytmaq*”, Tatar Türkçesinde “*kaytu*”, Türkmen Türkçesinde “*dönmek, dolanmak*”, Uygur Türkçesinde ise “*kaytmak, yanmak*” (KTLS, 1991: 188-189). Bunlar arasında özellikle Uygur Türkçesindeki “*yanmak*” fiili dikkat çekicidir. Bütün bu veriler göz önüne alınca biz *SN*'de yer alan 3186. ve 5363. beyitlerde yer alan *yan-* fiilinin “*dert yanmak, şikâyetle bulunmak*” anlamlarında değil “*geri dönmek*” anlamında olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca, bu birleşik fiilin isim + U zarf-fiil+ yardımcı fiil şeklinde kurulan birleşik fiil değil; fiil + U zarf-fiil + yardımcı fiil şeklinde kurulan bir birleşik fiil olduğunu ve anlamının “*gerisin geriye dönmek, vazgeçmek, caymak*” anlamında olduğunu varsaymaktayız.

Sonuç olarak 3186. ve 5363. beyitleri şu şekilde günümüz Türkçesine aktarmayı uygun görüyoruz:

Çü düşmen kimesneye yanu yanur

Uyır bulıcak fırsatı uyanur (3186)

“(Bir) düşman bir kimseye gerisin geri dönünce (hücum edince) (onu) uyur (hâlde) bulduğu zaman fırsat eline geçer.”

Yavuzluk kişi hakkına şanmadum

Yalan söze uyup yanu yanmadum (5363)

“(Bir) kişi hakkında kötülük düşünmedim; yalan söze uyup da gerisin geri dönmedim (kararımdan vazgeçmedim, caymadım).”

Bu bilgiler ışığında biz, *Tarama Sözlüğü*'ne *yanmak* fiilinin karşısına *SN*'deki bu iki beyit tanık gösterilerek “*gerisingeri dönmek; vazgeçmek, kararından dönmek, caymak*” gibi anlamların da eklenmesini teklif ediyoruz.

5. Kara baş:

Vegerni kızıl dil niçe kara baş

Kurutdı vü gözlerden ağıttı yaş (3668)

Dilçin bu beyitte geçen *kara baş* tabiri için “*akılsız*” (2016: s.668) anlamını vermiştir. Ciğa kelimeye “*akılsız baş*” (2013: s.629) anlamını verip beyti günümüz Türkçesine şu şekilde aktarmıştır: “*...aksi halde geveze dil, baş kestirdi; akılsız baş, gözden yaş döktürdü*” (2013: s.298).

Biz burada kullanılan *kara baş* tabirinin doğrudan doğruya “*kara, siyah baş, kafa*” anlamında olduğu kanısındayız. Bu beyitte özellikle *kızıl* ve *kara* sıfatlarının renk açısından uyumu söz konusudur diye düşünmekteyiz. Başın kara ile belirtilmesi saç rengi dolayısıyladır; tıpkı dilin kırmızı oluşu gibi; nitekim KB'de de buna benzer bir beyit vardır; şöyle ki:

Kara baş yağısı kızıl til turur

Neçe baş yidi bu tağı ma yiyür (967)

“Kara başın düşmanı kızıl (kırmızı) dildir; bu, nice baş(lar) yedi (canlara mal oldu) ve de yemektir (de).”

Bu bilgiler ışığında biz 3668. beyti günümüz Türkiye Türkçesine şu şekilde aktarmayı uygun görmekteyiz:

“*Yoksa kızıl dil, nice kara baş kuruttu (cana mal oldu, baş kestirdi) ve gözlerden yaş akıttı (ağlattı).*”

6. Oda ur-:

Süheyl-i yemen didi nakkâşa tur

Yarağ eyle kazanları oda ur (1084)

“Süheyl, Nakkaş'a; kalk, hazırlık yap, kazanları ateşe bırak, dedi.”

Su taşıyuz u yarağ idün tamām

Oda uruñuz hem bişürün ta `ām (3338)

“Su taşıyın ve tam teşekküllü hazırlık yapın; ardından yemeği ateşe bırakıp pişirin.”

Dilçin, *oda urmak* deyimini için “*ateşin üstüne koymak*” (2016: s.679) anlamını vermiştir; bu anlama ek olarak özellikle 3338. beyti göz önüne alarak “*ateşe bırakmak, pişmesi için yemeği ateşte bekletmek*” anlamları da düşünülebilir kanaatindeyiz.

7. Bekle-*Ki nitesi hoş düzmiş anı düzen**Söz içinde key **beklemiştir** düzen (332)*

Dilçin, *bekle-* fiilini tek başına alıp şu anlamları vermiştir: “*Korumak, gözetmek, esirgemek, saklamak, sürdürmek*” (2016: s.637). Cin, “*beklemek*” (2012: s.452) anlamını, Gaddar, “*beklemek; ummak; korumak, gözetmek*” (2012: s.301), Ciğa, bu beyitteki anlamı için “*saklamak gizlemek*” anlamını verip beyti şu şekilde günümüz Türkçesine aktarmıştır: “*Kitabı yazan ne kadar güzel yazmış; söz içindeki düzen çok gizlenmiştir*” (2013: s.39-533).

Biz burada “*beklemek*” fiilinin verilen anlamlara tam olarak uymadığı düşüncesindeyiz ve söz konusu fiile “*sağlamlaştırmak, berkitmek*” anlamının verilmesinin uygun olacağı kanısındayız, nitekim *bekle-* fiili “*sağlamlaştırmak*” anlamıyla da tanıklanmıştır (Paçacıoğlu, 2016: 116).

Düzen kelimesi ise “1. Akort. 2. Tertip, nizam, intizam. 3. Tedbir. 4. Ev bark. 5. Tıynet, yaradılış. 6. Takım” (Dilçin, 2009: 88) anlamlarındadır. Bu beyitte *düzenin* “*tertip, nizam, intizam*” anlamlarıyla kullanıldığı bellidir.

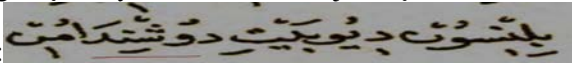
Bu bilgiler ışığında biz 232. beyitte yer alan *bekle-* fiilinin “*sağlamlaştırmak, berkitmek*” anlamında olduğunu düşünüyor ve beyti günümüz Türkçesine şu şekilde aktarmayı uygun buluyoruz:

“...Ki onu (kitabı) yazan ne (de) hoş (güzel) yazmış; söz söyleme hususunda (da) tertibi (hikâyenin kuruluşunu, dizilişini) (nasıl da) iyi (bir şekilde) sağlamlaştırmıştır/berkitmiştir?”

8. Duş:*Ne dehlü ki düzmiş durur dër hemîn**Bilinsün dëyü beyti **düşinde** umın (354)*

Dilçin, buradaki *düş* kelimesine “karşı” (2016: s.651) anlamını vermiştir. Gaddar, “*düş*” şeklinde ele aldığı kelime için “*rüya*” anlamını verir; ayrıca “*düşinde umın*” kelime grubu için de “*düşündeki dilekle*” (2012: s.359-361) karşılığını vermiştir. Ciğa, “*karşı*” anlamını vermiş ve beyti şu şekilde günümüz Türkçesine aktarmıştır: “*Onun ne kadar yazmış olduğu tam bilinsin diye beytin karşınızda olmasını dileyin*” (2013: s.40-570). Cin, kelimeyi “*düş*” şeklinde ele almış ve “*rüya*” (2012: s.503) karşılığını vermiştir. Tezcan, söz konusu beyit ve kelime için şu açıklamayı yapmıştır: “*Beyit tam anlaşılıyorsa da **düşinde** okuyuşu öteki nüshaya (tuşında) da uyacak biçimde, **duşında** olarak düzeltmek herhalde daha iyi olacaktır*” (1994: s.20). Taş’ın verdiği bilgiye göre Erdal, *tuş* sözcüğünün *Eski Türkçedeki tuş-* “karşı gelmek, rastlamak” fiilinden türemiştir: *tuş < tuş-“ş* (2009: s.80). *Tuş* kelimesi *Eski Uygur Türkçesinde* “1. Eş, arkadaş. 2. Tesadüf, zaman, keyfiyet” (Caferoğlu, 1968: 254) anlamlarıyla geçmektedir. *DLT*’de *tüş* şeklinde ve “*denk, benzer*” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 903) anlamında kullanılmıştır. Kelime *Çağatay Türkçesinde* “1. Taraf, semt, canip, yan, nezd. 2. Denk, eşit benzer” (Ünlü, 2013: 1164). *Tarama Sözlüğü*’nde *tuş* kelimesi “1. Düş. 2. Taraf, cihat, yön” anlamlarındadır. Kelimenin *ol-* yardımcı fiili ile kazandığı anlamlar: “1. Yönelmek. 2. Rast gelmek, isabet etmek, karşılaşmak. 3. Nail olmak, erişmek. 4. Delalet etmek, uygun gelmek” (Dilçin, 2009: 226) şeklinde dört başlıkla verilmiştir.

Biz bu beyitte kullanılan kelimenin *duşında* şeklinde ve “*denk, tesadüf*” anlamında kullanıldığı görüşüdeyiz; kelimenin orijinal şekline bakınca *duş* şeklinde de okunabilmesi için bir

engel yoktur:

Burada Hoca Mes’ud, yeğeni İzzeddin’in, *SN*’nin ilk bin beytini tercüme ettiği bilgisini verir ve şunları ekler:

*Getürdi aña dek ki düzdi nakāş**Süheyl’e saray idiser sırrı fāş (352)**Görüp nev-bahâruş şuda gölgesin**Oқыyacağaz nitedügin bilesin (353)*

Hoca Mes’ud, yeğeninini tercümesinin nereye ve ne kadar olduğunu ve hangi konulara tekabül ettiğinin daha geniş anlaşılması için okura beytin *denk geldiği, tesadüf ettiği, uygun geldiği* yeri beklemesi gerektiğini söyler.

Bu açıklamalara dayanarak biz beyti günümüz Türkçesine şu şekilde aktarıyoruz: “(Yeğenim İzzeddin) ne kadar yazmıştı (tercüme etmiştir) söyler şu anda; (bu) (tam olarak) bilinsin (anlaşılsın) diye beytin denk geldiği (tesadüf ettiği; uygun geldiği) yeri bekle.”

9. Kaygı(sını) gider-:

Çü töldi tokuz ay (u) geldi haber

Ki tanrı sana virdi **kaygı gider** (404).

Dilçin, sözlüğünde “gider-” fiilinin karşısında “yok etmek, silmek” (2016: s. 656) anlamlarını vermiştir; ancak bu anlamı 404. beyitteki *gider-* fiili için değil, 544. beyitteki için vermiştir. Cin, bu beyitte geçen koyu harflerle belirttiğimiz fiili “*git-*” şekli ve “gitmek, kaybolmak, ulaşmak, varmak” (2012: s.531) anlamlarıyla vermiştir. Gaddar, aynı fiili “*git-*” madde başında ele almış ve “*gitmek*” (2012: s.388) anlamıyla karşılamıştır. Ciğa da Cin ve Gaddar ‘da olduğu gibi fiili “*git-*” madde başında ve “*gitmek*” (2013: s.589) anlamıyla vermiştir. Anlaşılan Cin, Gaddar ve Ciğa bahsi geçen fiile eklenen *-er* takısını da *geniş zaman* eki olarak kabul etmişlerdir.

Biz bu fiilin *git-* fiili değil; *gider-* “gidermek, yok etmek, ortadan kaldırmak, silmek” anlamlarındaki fiil olduğunu ve *kaygı(sını) gider-* “kaygısını, gamını, kederini, hüznünü ortadan kaldırmak; mutlu olmak” deyimini oluşturduğu kanısındayız; nitekim bugün de söz konusu fiilin *rahatsızlığı gide-, ortadan kaldır-* şeklindeki kullanımlarına tesadüf etmekteyiz. Cin, Gaddar ve Ciğa’nın sözlük kısımlarındaki 404. beyti *git-* fiilinin karşısına değil; *gider-* fiilinin karşısına yazmaları gerektiğini düşünüyor ve beyti şu şekilde günümüz Türkçesine aktarıyoruz: “Dokuz ay dolunca ‘Tanrı, sana (oğul) verdi, kaygını yok et (ortadan kaldır, gider) (diye) haber geldi.”

10. Boyan-:

Şanur kim düşer ü yire **boyanur**

Hemân lahza ol **korhudan uyanur** (872).

Bu beyitte geçen “*boyan-*” fiili için Dilçin, “*ulaşmak, erişmek*” (2016: s.640) anlamlarını vermiştir. Gaddar, “*ulaşmak, erişmek*” (2012: s.318), Cin, “*ulaşmak, erişmek*” (2012: s.467) ve Ciğa da “*ulaşmak, erişmek*” (2013: s.544) anlamlarını vermişlerdir.

Biz bu fiilin -beytin anlamını da göz önünde bulundurarak- “*yere serilmek, düşmek, uzanmak*” anlamlarında olduğu kanısındayız. Nitekim, Tarama Sözlüğü’nde bu fiile üçüncü bir anlam olarak “*uzan-*” (2019: s.646) anlamı da verilmiştir.

Beyti şu şekilde günümüz Türkçesine aktarıyoruz: “Sanur ki düşer ve yere boylu boyunca uzanır (serilir); hemen o anda o korkudan dolayı uyanır.”

11. Yori-:

Birez aňlaram yol bilürem **yori**

Ben arıradın yitem aňul yüri (2629)

Dilçin, bu kelimenin anlamını EUTS’deki *yoriğ* “gidiş, yürüyüş, yol, usul, tarz” (Caferoğlu, 1968: 302) kelimesini tanık göstererek aynı anlamları vermiştir (2016: s.708). Ciğa, kelimeyi *yori* biçiminde ve “*yol, usul, tarz*” (2012: s.739) anlamında; Gaddar, aynı biçimde ve “*gidiş, yürüyüş, yol, usul, tarz*” (2012: s.633) anlamlarında; Cin de aynı biçimde ve “*gidiş, usul, yol, tarz*” (2012: s.730) anlamlarında almıştır.

Öncelikle Eski Anadolu Türkçesinde kelimelerde yuvarlaklaşmaya olan yatkınlık bilinmektedir. Bu yuvarlaklaşmaların sebeplerinden birisi de Eski Türkçe devresinde var olan -ğ ve -g’lerin düşerken kendisinden önceki ünlü sesi yuvarlaklaştırmasıdır. Bu durum gerçi düşmekten çok bir kalıplaşmadır: *aru* < *arığ* “temiz, bilü < *bilig* “bilgi”, *kapu* < *kapığ* “kapı”, *kısu* < *kısığ* “sıkıntı, eziyet”, *saçu* < *saçığ* “şenliklerde saçılan şey”, *saru sariğ* “sarı”, *sevü* < *seviğ* “sevgi”, *yapu* < *yapığ* “yapı” vb. (Timurtaş, 2012: 28). Dolayısıyla eğer bu kelime de Eski Türkçeden geçen *yoriğ* olsaydı *yori* biçiminde olması beklenirdi; ancak kelime *yori* biçiminde dar-düz ünlülü hâliyle alınmıştır. Bu bilgilere dayanarak biz söz konusu kelimenin *yori* şeklinde isim değil; *yori-* şeklinde bir fiil olduğunu düşünmekteyiz.

Yori- fiili, ilk Türkçe metinlerden itibaren karşımıza çıkmaktadır: *Orhon Yazıtları*’nda *yori-* şeklinde ve “*yürü-*” (Tekin, 2010: 191) anlamındadır. EUTS’de *yori-* şeklinde ve “*yürümek, gitmek, hareket etmek*” (Caferoğlu, 1968: 302) anlamında; *DLT*’de *yori* ~ *yoru-* şekillerinde ve “*yürümek*”

(Ercilasun-Akkoyunlu, 2018: 981) anlamlarında; *KB*'de *yori-* şeklinde ve “*yürümek, varmak*” (Arat, 1979: 553) anlamlarında; *KTS*'de *yori-* şeklinde ve “*yürümek*” (Toparlı vd., 2007: 327); *ÇTS*'de *yori-* şeklinde ve *yürümek, devam etmek*” (Ünlü, 2013: 1260) anlamlarında kullanılmıştır.

Bu veriler bize *yoriğ* kelimesinin son derece sınırlı sayıda kullanıldığını; *yori-* fiilinin ise aksine oldukça sık tanıklandığını göstermektedir; dolayısıyla bu kadar az kullanılan bir kelime yerine; SN'deki kullanımın da sık kullanılan *yori-* “*yürümek, hareket etmek, gitmek*” anlamlı kelime olması daha doğru olur diye düşünmekteyiz; bundan başka, beytin ikinci dizesinde yer alan *yüri-* emir hâlindeki fiil, hemen üst dizede yer alan fiilin de emir çekimli bir fiil olabileceği fikrini vermektedir.

Bu bilgiler ışığında biz beyti şu şekilde günümüz Türkçesine aktarmayı uygun görüyoruz: “*Biraz anlarım (ve) bilirim yol(u), hareket et (yürü); ben ardından yetişirim yavaş yürü!*”

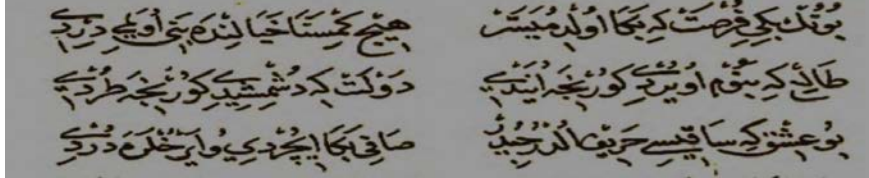
11. Sâf / dürd:

Bu 'ışk ki şâkîsi harîf öldüricidir

Şâfi bâna içürdi vü ayruhlara dürdi (1804)

Dilçin, *şâfi* şeklinde aldığı kelimeye sözlüğünde yer vermemiştir; *dür-* fiiline ise “*dermek, toplamak, katlanmak, tomar haline getirmek*” anlamlarıyla sözlüğünde yer vermiştir; ancak bu *dür-* fiilinin karşısında beyit sayısı 1804. olanı vermemiştir; dolayısıyla Dilçin'in, bu beyitteki *dürdi* kelimesine hangi anlamı verdiğini bilemiyoruz. Cin, *sâfi* şeklinde ele aldığı kelimeye “*temiz, arı, katıksız*” (2012: s.652), *dür-* şeklinde aldığı fiile ise “*dermek, toplamak, katlamak*” (2012: s.502) anlamlarını vermiştir. Gaddar, *sâfi* şeklinde sözlüğüne aldığı kelimeye “*ar, saf, halis, saf, arı*” (2012: s.539), *dür-* şeklinde aldığı fiile ise “*dermek, toplamak, katlamak, tomar haline getirmek*” (2012: s.358) anlamlarını vermiştir. Ciğa da Cin ve Gaddar gibi *sâfi* şeklinde sözlüğüne aldığı kelimeye “*ar, katıksız, saf*” (2013: s.681) anlamlarını vermiştir. Ciğa söz konusu beyti şu şekilde günümüz Türkiye Türkçesine aktarmıştır: “*Bu aşkı sunan kişi, insana sohbet arkadaşını öldürtür; bu aşkı bana saf bir şekilde içirdi ve beni gurbete düşürdü*” (2013: s.150). Bu çeviriden anladığımız kadarıyla Ciğa *dür-* fiilini “*düşürmek*” manasıyla ele almıştır.

Biz bu beyitte yer alan *sâfi* ve *dürdi* olarak ele alınan kelimeleri *sâfi* ve *dürdi / dördü* şeklinde ele alıyoruz; ayrıca her iki kelimeye eklenen ekin de belirtme hâli eki olduğunu düşünüyoruz. Bahsi geçen beytin orijinal halini, kendisinden önceki beyitlerle beraber burada vermek istiyoruz:

Bunun bigi fırsat ki bâna oldı müyesser

Hîç kimse hayâlinde beni ola mı derdi (1802)

Ṭâli' ki benüm uyur idi gör nice uyandı

Devlet ki düşmüş idi gör nice ṭurdi (1803)

Bu 'ışk ki sâkîsi harîf öldürücüdür

Şâfi bâna içürdi vü ayruhlara dürdi / durdı (1804)

“Bunun gibi fırsat ki elime düşmüştü, hiç kimse hayalinde bana olur mu? derdi; benim uyuyan talihim uyandı, (yerlere) düşmüş devletim (bahtım) ayaklandı (şansım yeniden yaver gitti; sakisi (içki, sohbet) arkadaşı öldürücü (olan) saki, (içkinin) safını bana, tortusunu (ise) başkalarına içirdi.”

Yani biz bahsi geçen kelimelerden ikincisini *dürd / durd* olarak ele alıyoruz. Arapça olan *sâkî* kelimesi, “1. Su veren, su dağıtan. 2. Kadeh, içki sunan.” (Devellioğlu, 2010: 1069) anlamlarında; Farsça olan *dürd* kelimesi ise “*tortu, çöküntü*” (Devellioğlu, 2010: 220) anlamındadır. Bugün kullandığımız *tortu* kelimesi de Arapça bir kelimesi bahsi geçen *durd / dürdü* kelimesinden türemiştir (Nişanyan, 2018: 870b).

Bu bilgiler ışığında biz bu beyitteki *saf+ı* şeklinde okuduğumuz kelimenin, aslında “*saf şarabı*” anlamında; *dürd+i* şeklindeki kelimenin ise “*şarabın tortusunu*” anlamında olduğunu düşünmekteyiz. Bu beyti değerlendirirken sadece bu beyti değil önceki beyitleri dikkate alıp mesnevinin olay örgüsünü de dikkate almak gerekir. 1804. beyit gelene kadar Süheyl’in Nev-bahâr’a uzun ve sancılı bir süreçten sonra kavuştuğu, Nev-bahâr’ın sürekli örtülü olan yüzünü Süheyl’e açtığı, beraber eğlence meclisi kurup vakit geçirdikleri görülmektedir. Böyle imkânlarla sahip olan Süheyl ise 1804. beytinde yer aldığı bir gazeli kopuzu eşliğinde söylemiştir. İşte bu aşkın sarhoşluğu içinde olan Süheyl, söz konusu aşkın sakisinden -sunduğu içki ile- eğlence meclisinde bulunan dostu, arkadaşı veya yaranı âdeta öldürecek derecede sarhoş ettiğini; ancak kendisinin -ki aşkına, emeline vasil olduğu için- bu sakinin sunduğu şarabın saf olanına nail olduğunu; başkalarının -ya da rakiplerin- ise bu şarabın ancak tortusuna -ki onlar emeline, arzusuna vasil olamadıkları için- razı olduklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla burada *saf şarap* ile *şarabın tortusu* ve *Süheyl* ile *ayruhlar* (başkaları, rakipler) arasında bir zıtlık oluşturulmuştur diyebiliriz. Saf ve tortu (sâfi vü dürd) kelimelerinin bir arada geçtiğine Çağatay Türkçesinin önemli ismi Alî Şîr Nevâyî’nin *Nevâdirü’ş-Şebâb* (Gençliğin Nadireleri) adlı Türkçe divanında, bir gazelinde de rastlanmaktadır, şöyle ki: *Ey muğ-beçe / deyr içre mini mest ite kör kim / Cân kûtu köñül kuvvetidir sâfi vü dürdüñ* “Ey meyhaneci çırağı (gibi insanı mest eden sevgili), meyhanede beni mest ediver ki saf (halis) ve tortun (saf, halis olmayan) (şarabın, içkin) can(ın) gıdası, gönülün (ise) kuvvetidir!” (Karaörs, 2016, s.345). *Çün bade yaçar devrde ni şâf u ni dürdi / Çün devr öter h’âh elem h’âh tena’um* (Karaörs, 2016, s. 437).

Sonuç olarak biz bu beytin şu şekilde günümüz Türkiye Türkçesine aktarılmasını uygun buluyoruz: *Sakisi (sunduğu içki, şarap ile) (eğlence meclisindeki) arkadaşı, dostu (âdeta) öldüren (bu) aşk(in sakisi), safi (saf içkiyi, şarabı) bana; tortusunu (ise) başkalarına (rakiplere vs.) içirdi.*”

13. Aldur- / ögin:

Savaş oldu ol giceye degin

Hîç aldurmadı key erenler ögin (2584)

Bu beyitte geçen *aldur-* fiili için araştırmacıların “*aldırmak, kaptırmak*” anlamını (2016: 629; Cin, 2012: 429; Gaddar, 2012) verdiği görülmektedir; Ciğa ise sözlüğüne almadığı bu fiile söz konusu beytin günümüz Türkçesine aktarılmasında *kestir-* “*kestirmek*” (2013: 212) anlamını vermiştir. Yine *ögin* kelimesi için de araştırmacılar *akıl* anlamını vermişlerdir; bunlardan Cem Dilçin, söz konusu kelimeyi *ögin aldurma-* şeklinde bir deyim içinde ve “*aklı başında olmak*” (Dilçin, 2016: 681) anlamında sözlüğüne almıştır. Cin, kelimeyi tek başına ve “*akıl*” anlamında (2012: s.641) sözlüğüne almıştır. Gaddar, Dilçin gibi kelimeyi *ögin aldur-* deyimini içinde ele alıp “*akıl*” (2012: s.528) anlamını vermiştir. Ciğa, *ögin aldur-* deyimini içinde ele almış ve bu deyime “*aklı başından aldırmak*” (2013: s.673) anlamını vermiştir. Ciğa, ayrıca beyti günümüz Türkiye Türkçesine şu şekilde aktarmıştır: “*O gün geceye kadar savaş sürdü; iyi savaşçıların hiçbiri başlarını kestirmede*” (2013: s.212).

Burada beytin ikinci mısraının orijinal halini verip söz konusu kelimeleri daha iyi yorumlamak istiyoruz:

Burada sol tarafta yer alan mısraın sonunda *ögin* kelimesi yer almakta; baştan ikinci kelime ise *aldur-* kelimesi yer almaktadır. Burada geçen *ögin* kelimesi hem *ög* “*akıl*” anlamını karşılayacak hem de *ögin* “*öğün*” kelimesini karşılayacak bir imlaya sahiptir. Aynı şekilde *aldur-* şeklindeki kelime de hem “*aldırmak, kaptırmak*” anlamını hem de “*aldırmak, umursamak, önemsemek*” anlamlı kelimeyi karşılayacak bir imlaya sahiptir. Biz, yukarıdaki beyitte bahsi geçen her iki kelimeye de tırnak içinde verdiğimiz ikinci anlamları vermeği uygun buluyoruz; nitekim 2585. beyit de bu görüşümüzü desteklemektedir:

Ne var yiyesi yimedilerse hem

Kemürdi bular kılıç atları gem (2585)

“Bunlar, yiyecek yemedilerse (bunda) ne var? (Nitekim) Bunlar (kendileri) kılıç; atları (ise) gem(lerini) kemirdi (açlıktan).” Bu ve bir önceki beyitte iyi yetişmiş yiğitlerin savaş uğruna yiyecek şeyleri bile düşünmeyip acıktıklarında kılıçlarını kemirdiklerinden bahsetmektedir; dolayısıyla ilk beyitteki *aldur-* fiiline “*önemsemek*”, *ögin* kelimesine ise “*öğün, yemek*” anlamını vermek uygun olur diye düşünmekte ve beyti şu şekilde günümüz Türkiye Türkçesine aktarmaktayız: “*O geceye kadar*

savaş oldu, (buna rağmen) iyi (yetişmiş, mahir, cengaver) yiğitler ~kahramanlar yemeği (dahi) aldırmadılar (akıllarına getirmeden savaştılar).

Bundan başka Tarama Sözlüğünde *aldır-* ~ *aldur-* fiilinin karşısına sadece “*kaptırmak*” (TS, 2019: 99) anlamının verildiği, *ögin* ~*öğün* kelimesinin ise yer almadığı görülmektedir; biz *Tarama Sözlüğü*’ne SN’deki söz konusu beyit tanık gösterilerek *aldır-* ~ *aldur-* fiilinin karşısına “*önemsemek, değer vermek, benimsemek*” gibi anlamların verilebileceği ve *ögin* ~*öğün* kelimesinin de “*öğün, yemek*” anlamlarıyla eklenebileceği önerisinde bulunmaktayız.

SONUÇ

Sonuç olarak biz, Süheyl ü Nev-Bahâr’da, 270. Beyitte yer alan *êt* ve *bitür-* kelimelerinin “beslenmek; vücudu büyütmek, beslemek” anlamında bir deyim olduğunu, 3175. beyitte yer alan her iki kelimenin de “*âyine*” olduğunu ve ikinci “*âyine*”nin önüne gelen “*şöyle kim*” (tıpkı, gibi) anlamlı edatla “*ayna gibi*” anlamını kazandığını, 3666. beyitte yer alan “*yum-*” fiilinin “*uğur saymak*” anlamında değil; “(gözleri) *yummak, görmezlikten gelmek*” gibi anlamlara geldiğini, 3186. 5363. beyitlerde yer alan “*yanu yan-*” birleşik fiillerinin “*dert yanmak, şikâyetle bulunmak*” anlamlarında değil; “*gerisingeri dönmek, vazgeçmek, çaymak*” anlamlarında kullanıldığını ve bir fiil + zarf-fiil+ yardımcı fiil ile kurulan birleşik fiil olduğunu, 3668. beyitte yer alan “*kara baş*” kelime grubunun “*akılsız, akılsız baş*” anlamlarını değil; doğrudan doğruya “*siyah, kara baş*” anlamını içerdiğini, 1084. ve 3338. beyitlerde yer alan “*oda ur-*” deyiminin “*ateş üstüne koymak*” anlamının yanında “*ateşte bekletmek, pişmesi için yemeği ateşte bekletmek*” anlamlarının da olduğunu, 332. beyitte yer alan “*bekle-*” fiilinin “*sağlamlaştırmak, berkitmek*” anlamlarını taşıdığını, 254. Beyitte yer alan *düş* kelimesinin “*rüya*” ya da “*karşısında*” anlamlarında değil; *denk, tesadüf, uygun* anlamında ve *düşünde* şeklinde olması gerektiğini ve 404. beytin ikinci dizesinin sonunda yer alan fiilin *git-* “*gitmek*” fiili değil; *gider-* şeklinde ve “*gidermek, yok etmek, ortadan kaldırmak, silmek*” anlamında olduğunu, ayrıca *kaşgu(sını) gider-* “*kaygısını, kederini, hüznünü ortadan kaldırmak; mutlu olmak*” şeklindeki deymi oluşturduğunu, 872. beyitte yer alan “*boyan-*” fiilinin “*ulaşmak, erişmek*” anlamlarında değil; “*yere düşmek, uzanmak, serilmek*” anlamlarında olduğunu; 2629. beyitte yer alan *yori* kelimesinin isim olan “*yol, tarz, usul vb.*” kelime değil; “*yürümek, hareket etmek, varmak*” vs. anlamlarındaki fiil olduğunu, 1804. beyitte yer alan *sâfi* ve *dürdi* şeklinde ele alınan kelimelerin ise aslında belirtme hâli eki alan *saf+ı* ve *dürd+i* şekillerindeki kelimeler olduğunu, 2584. beyitte yer alan *aldır-* fiilinin “*aldırmak, önemsemek, benimsemek*” anlamlarında, *ögin* kelimesinin ise “*öğün, yemek*” anlamlarında olduğunu düşünmekteyiz. Bunlardan özellikle “*yan-*” ve “*aldur- ~aldur-*” fiilleri ile *ögin* isminin SN’deki söz konusu beyitler tanık gösterilerek “*yan-*” fiiline “*dönmek, gerisingeriye dönmek*”; “*aldır aldur-*” fiiline “*aldırmak, önemsemek*” anlamlarının TS’de yer almayan *ögin* kelimesinin ise yine 2584. tanık gösterilerek “*öğün, yemek*” anlamlarıyla Tarama Sözlüğü’ne eklenebileceğini teklif ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ö.A. (2017). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-2*. İnkılâp Kitabevi.
- Arat, R. R. (1991). *Kutadgu Bilig -I Metin-*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ata, A. (2019). *Kıyasü'l Enbiyâ (Peygamber Kıssaları)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Ciğâ, Ö. (2013). *Süheyl ü Nev-Bahâr (Metin-Aktarma, Art Zamanlı Anlam Değişimleri, Dizin)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi / Eğitim Bilimler Enstitüsü.
- Cin, A. (2012). *Süheyl ü Nev-Bahâr (Kenzü'l-Bedâyi' (İnceleme – Metin – Dizin)*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford Press.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (2016). *Süheyl ü Nev-Bahâr*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

- Dilçin, C. (2010). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Eraslan, K. vd. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ercialsun, A. B. (2013). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erciasun, A.B., Akkoyunlu, Ziyat (2018). *Dîvânu Lugâti't-Türk*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gaddar, Z. (2012). *Süheyl ü Nev-Bahâr'ın Dilbilgisel Özellikleri ve Dizini*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hengirmen, M. (2011). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-2*. Engin Yayınevi.
- Karaörs, M. M. (2016). *'Alî Şîr Nevâyî Nevâdirü's-Şebâb*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karamanlıoğlu, A.F. (1989). *Seyf-i Serâyî Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-Türk)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Köprülü, F. (2011). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Parlatır, İ. (2010). *Atasözleri ve Deyimler- II*. Yargı Yayınevi.
- Saraçbaşı, M. E. (2010). *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü 1-2*. Yapı Kredi Yayınları.
- Sevanyan, N. (2018). *Nişanyan Sözlük (Çağdaş Türkçenin Etimolojisi)*. İstanbul: Liber Plus Yayınları.
- Özçelik, S. (2014). "Süheyl ü Nev-Bahâr Üzerine Düzeltmeler" *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, s. 3/2, 2014.
- Paçacıoğlu, B. (2016). VIII.-XVI. *Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- TDK, (2019). Ankara: *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*,
- Taş, İ. (2009). *Süheyl ü Nev-Bahâr'da Eskiçil Öğeler*. Konya: Palet Yayınları.
- Tekin, T. (2010). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tezcan, S. (1994). *Süheyl ü Nev-Bahâr Üzerine Notlar*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Tezcan, (1995). "Süheyl ü Nev-Bahâr Üzerine Notlara Birkaç Ekleme." *Türk Dilleri Araştırmaları*, 5, 239-245.
- Timurtaş, F. K. (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Toparlı, R. (1992). *İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R. vd. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.

KISALTMALAR

ÇTS	Çağatay Türkçesi Sözlüğü
DLT	Dîvânu Lugâti't-Türk
EUTS	Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
KTLS	Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü
KB	Kutadgu Bilig
KE	Kıyasü'l-Enbiyâ

KTS	Kıpçak Türkçesi Sözlüğü
SN	Süheyl ü Nev-Bahâr
TDK	Türk Dil Kurumu Yayınları
TS	Tarama Sözlüğü
vd.	ve diğçerleri
vs.	ve sair